

Szanyi F. Eleonóra

Hiányszakmát tanuló végzős szakiskolások¹

A cikksorozat alapjául szolgáló felmérések az alábbiakra keresik a választ: A hiányszakmákat tanulók egy-egy más szakmával összevetve mennyire más háttérrel és esélyekkel kezdik munkaerő-piaci pályafutásukat? Milyen különbségek mutatkoznak az egyes hiányszakmákat tanulók és terveik, lehetőségeik között? Választásuk mennyire saját választás vagy korábbi gyenge teljesítményük – és a beiskolázási mechanizmus – meghatározta kényszerpálya? Milyen arányban tervezik a pálya elhagyását már a szakmunkásvizsgát megelőző egy-két hónapban, vagy ragaszkodnak tanult szakmájukhoz? Milyen hasonlóságok és különbségek fedezhetők fel a szakiskolások és speciális szakiskolások tanulók között? A cikksorozat első részében az iskolai kudarcokkal kapcsolatos, valamint a családi háttér szerepét tagláló elemzéseket közöljük.

A FELMÉRÉSRŐL

Összesen 3260 fiatal töltötte ki kérdőívünket. Mintaválasztásunk a szakiskolai populációra nem reprezentatív. Arra törekedtünk, hogy a legfontosabb hiányszakmákat reprezentáljuk a felmérés adatbázisában, illetve hogy az egyes szakmák tanuló almintái jól reprezentálják – régiók, településtípus szerint – az abban tanulók összességét. A mintaválasztásnál először a szakmákat választottuk ki. A mintakészítés idején, 2010 tavaszán a 10 régióban összesen 24 szakmát soroltak a régiónként 10-10 hiányszakma közé. Ebből 5 szakma csak egy-egy régióban került a hiánylistára, ezeket figyelmen kívül hagytuk. Azt az 5 szakmát, amelyek (majdnem) minden régióban hiányszakmák – a kőműves, a hegesztő, az ács-állványozó, a forgácsoló és a villanszerelő – először bevettük a mintába, de utóbb az ács-állványozóról lemondtunk az alacsony elemszám miatt.² A további 14 szakma mindegyike két vagy három régióban szerepelt a listán. Ezek közül szintén az elérhető elemszám alapján választottunk további 6 hiányszakmát (géplakatos, szerkezetlakatos, szobafestő, nőruha-készítő, szakács

¹ A TÁMOP 3.1.1 „21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció” program 6.1.1-es, „Elhelyezkedési esélyek” című elemi projektjében a hiányszakmák és az ezeket tanuló szakiskolások vizsgálatára is sor került. Az itt következő írások a 2010 májusában, szakiskolások és speciális szakiskolások körében, végzés előtt egy-két hónappal lebonyolított felmérés adatbázisának elemzésén alapulnak. Témavezető: Mártonfi György.

² Mintaválasztásunkat korlátozta, hogy egyidejűleg az OFI egy másik kutatása is megkeresett 100 szakiskolát, egy szintén végzős szakiskolások körében készült felmérés keretében. Nem akartunk túlságosan nagy terhet hárítani ezen iskolákra, ezért ezt a 100 iskolát automatikusan kizártuk a felkeresendők közül. A többi iskolában együttesen sem volt számunkra vonzó számú ács-állványozó.

és asztalos), illetve fontos szempont volt még, hogy lányok által dominált, illetve mindkét nem által tanult szakmák is a hiányszakmák közé kerüljenek.³ A kiválasztott 10 hiányszakma mellett további két szakmában kerestünk fel tanulókat. Az egyik a fodrász szakma, amelyet főleg lányok tanulnak, és amely a hiányszakmákkal szemben népszerű a fiatalok körében („divatszakma”). Ugyanakkor egyre több régióban sorolják a nem támogatott, tehát beiskolázási létszámban visszaszorításra ítélt szakmák közé, a fodrász az egyetlen nagy létszámú ilyen szakma. Végül a bolti eladókat tizenkettedikként azért választottuk a vizsgált szakmák közé, mert olyan nagy létszámú szakma, amelyet egyetlen régióban sem soroltak a kiemelten támogatottak vagy nem támogatottak közé, tehát mindenhol a középső kategóriába került, és fiúk és lányok egyaránt sokan tanulják. A hiányszakmák között egyetlen „koedukált” szakma van, a szakács, a többi az egyetlen nőiruha-készítőn kívül döntően fiúk által tanult szakma.

A kiválasztott 12 szakmában összesen 14 669 tanuló tanult 2008-ban végzős évfolyamon. Ezeknek mintegy egyharmada tanult azokban az intézményekben, amelyeket felkerestünk. A 86 intézmény a régiókat és a településtípusokat jól reprezentálja, de ezek között praktikus okokból⁴ a nagyobb létszámú intézmények felülreprezentáltak, így mintánkba a kisebb szakképző intézményekben tanulók jóval átlag alatti arányban kerültek. Az iskolák csak minimális arányban utasították vissza a felmérésben való részvételt,⁵ ezeket az adott iskolákban oktatott szakmákat képző másik iskolával helyettesítettük. A kérdőívet végül 3260 diák töltötte ki szakmák szerint az alábbi megoszlásban:

Szakma	N	%
Asztalos	403	12,4
Bolti eladó	564	17,3
Fodrász	320	9,8
Gépi forgácsoló	250	7,7
Géplakatos	120	3,7
Hegesztő	172	5,3
Kőműves	250	7,7
Nőiruha-készítő	196	6,0
Szakács	397	12,2
Szerkezetlakatos	91	2,8
Szobafestő, mázoló és tapétázó	271	8,3
Villanyszerelő	226	6,9

3 Sajnos a szociális gondozókról is le kellett mondanunk az alacsony elemszám miatt, illetve azért, mert őket jellemzően nem az ipari szakmákat oktató intézményekben képzik, így bevonásuk többlet-kérdézői kapacitást igényelt volna.

4 Időkeret és anyagi korlátok.

5 Ezúton is köszönjük a 86 iskola együttműködését és a szervezésben való közreműködését, nélkülük ez a kiadvány nem készülhetett volna el.

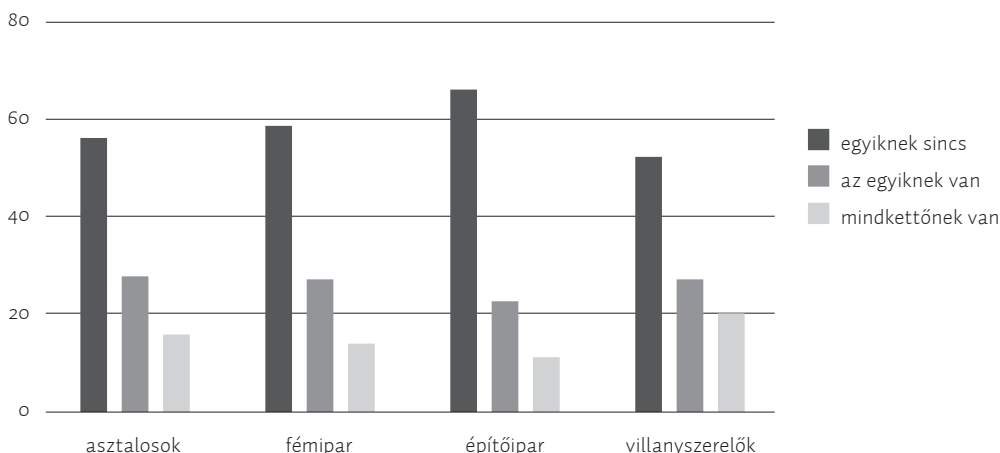
Az így kapott adatbázis tehát nem reprezentálja a végzős szakiskolásokat, de jól reprezentálja az egyes szakmákban tanulókat, így kifejezetten alkalmas szakmánkénti, illetve – minthogy a hiányszakmák között legfontosabb két szakmacsoport, a gépész és az építőipari több szakmával is megjelenik – szakmacsoportonkénti összehasonlításra. Minthogy egyidejűleg sor került egy a szakiskolákra reprezentatív felmérésre⁶ is ugyanezen célcsoportban, és a két kérdőív között átfedés is van, így a legfontosabb témákban a teljes populációra érvényes megoszlásokat is megismerhettük, amelyek egyébként alig térnek el a mi mintánkban mért értékektől.

SZAKMÁNKÉNTI KÜLÖNBSÉGEK A HIÁNYSZAKMÁT TANULÓK KÖZÖTT

Családi háttér

A reprezentatív szakiskolai (RSZ) minta adatai alapján a megkérdezettek 57%-a mondta, hogy sem édesanyjának, sem édesapjának nincs érettségije, 26% esetében legalább egyik szülő rendelkezett érettségivel, 17%-ban mindkét szülő leérettségizett. Az aktuális munkaerő-piaci státusszal kapcsolatban 1% mondta csupán, hogy sem édesanyjának, sem édesapjának nincs munkája, 10% esetében pedig valamelyik szülő, többnyire az anya, nem dolgozott. A válaszadók 7%-a mondta, hogy roma/cigány etnikai kisebbséghez tartoznak szülei.

SZÜLEINEK VAN-E ÉRETTSÉGIJE

⁶ TÁMOP 3.1.1 – 7.1.6-os, „A tanulás és a munka világa közötti átmenet vizsgálata tanulói pályakövetéssel” című elemi projekt, kutatásvezető Tomasz Gábor.

A 12 szakmára koncentrált kérdőívben a családi háttér tekintetében az építőipari szakmákban tanulók között fordult elő legritkábban érettségizett szülő, az esetek 66%-ában egyik szülő sem rendelkezett érettségivel. A villanyszerelőknél volt leggyakoribb, hogy legalább az egyik szülő leérettségizett (48%). Az anya és az apa munkaerő-piaci státusában csupán néhány százalékos eltérés mutatkozott a szakmacsoportok között, és az eltérés nem volt szignifikáns. 4–8% esetében mindkét szülő munkanélküli volt, 16–20% esetében az egyik szülőnek nem volt munkája. Az otthoni légkör és a szubjektív jómód megítélésében sem voltak szignifikáns különbségek. Az építőipari szakmákban tanulók mondták a legnagyobb arányban, hogy szüleik roma/cigány etnikai kisebbséghez tartoznak (14%), míg a villanyszerelők között volt ez az arány a legalacsonyabb (2%). A rossz szociális háttérre utaló ingyenes étkeztetésben a fiatalok közel azonos arányban részesültek.

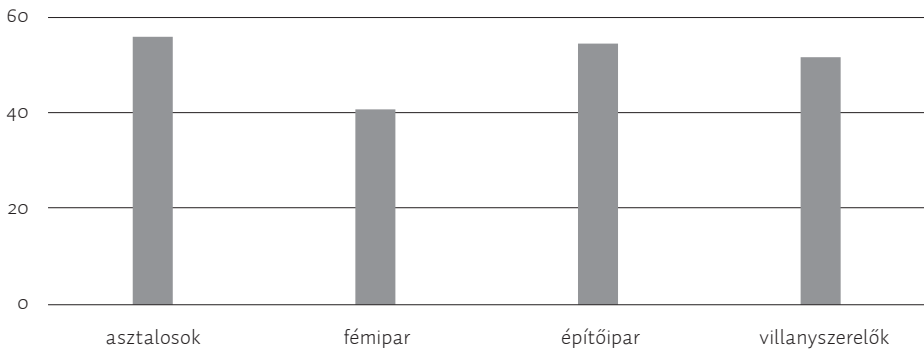
Az iskola- és szakmaválasztás különbségei szakmánként

A szakképzésben részt vevő fiatalok esetében nagyon különböző tanulási utakkal találkozunk. A reprezentatív szakiskolai kérdőív alapján (RSZ) a megkérdezettek 25%-a mondta, hogy nem vették fel az általa elsőként megjelölt iskolába, és 45% nem azt a szakmát tanulja, amit eredetileg elképzelt magának, de még csak nem is hasonlót. Az adott információkhoz fontos megjegyezni, hogy az adatfelvétel végzős szakiskolások körében készült, vagyis a korai iskolaelhagyók kudarcai ebben az eredményben már nem is szerepelnek. Márpedig tudjuk, hogy a lemorzsolódás esélye az átlagosnál jóval nagyobb a kényszerpályára kerülők között, mint a saját választás alapján szakmát tanulók között.

Az általános iskolai tanulmányaikat befejezve az asztalosok választották legtöbben első helyen jelenlegi iskolájukat, de az ő arányuk is csak 61% volt a mintánkban. A fémipari szakmákban tanulók és a villanyszerelők is közel ekkora arányban kerültek saját szándékuknak megfelelően jelenlegi iskolájukba. A többi szakmacsoporthoz képest az építőipari szakmában lévők voltak legtöbben, akik szívesebben tanultak volna inkább máshol (51%). Az asztalosok, építőipari szakmát tanulók több mint 80%-a szakiskolában kezdte tanulmányait középfokon, különbség viszont, hogy míg az asztalosok 79%-a abban a szakiskolában kezdte, ahol jelenleg tanul, addig az építőipari szakmások 64%-áról mondható el ugyanez, 18%-uk szakiskolát váltott. A fémes szakmákban volt a leggyakoribb, hogy valaki tanulmányait középiskolában kezdte ugyan, de nem szerzett érettségit, és jelenleg szakiskolai képzésben vesz részt. Arányuk a szerkezetlakatosok körében volt a legmagasabb, 31%-a a tanulóknak ebbe a csoportba tartozott, de 25% fölött volt a többi fémes szakmában is.⁷

7 Az alapsokaságból kizártuk az érettségivel már rendelkező tanulókat.

EREDETILEG IS AZT AKARTA TANULNI, AMIT MOST TANUL

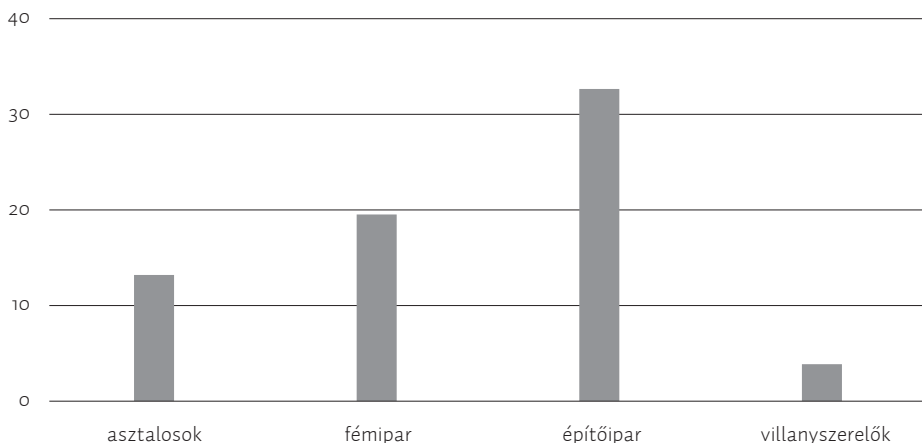
Míg a fémipari és az építőipari szakmák esetében a megkérdezettek kb. 40% mondta, hogy a szakma miatt választotta az adott iskolát, addig az asztalosok és a villanyszerelők között ez 50% körüli kiválasztási arányt mutatott. A másik oldalon „az eredetileg nem ide jelentkeztem” lehetőséget a fémipari és az építőipari tanulók választották nagyobb arányban, esetükben ez 18% volt, míg a villanyszerelőknél csupán 11%, bár ez utóbbi összefüggés nem mutatkozott szignifikánsnak.

A vizsgált szakmák közül az asztalosok közül voltak legtöbben (56%), akik eredetileg is ezt a szakmát akarták tanulni, míg a fémes szakmákban volt ugyanez az arány a legalacsonyabb (41%). Annak oka, hogy a tanulók mégis az adott szakmában kötöttek ki, többnyire a sikertelen felvételi és a próbálkozás hiánya volt, hiszen közel 10%-uk be sem adta arra a szakmára, amit eredetileg tanulni szerettek volna. A konkrét iskola melletti elkötelezettség fordítottan arányos ezzel, hiszen minél inkább ragaszkodott valaki az adott szakmához, annál kevésbé tudta elképzelni, hogy ugyanazt az iskolát választotta volna, ha ott nem oktatják a neki tetsző szakmát, vagyis a fémipari tanulók voltak legtöbben, akik akkor is abba az iskolába mentek volna, ha az adott szakma nem indult volna (54%). Az iskolatípus melletti elkötelezettségre vonatkozott az a kérdés, hogy hol kezdené meg tanulmányait 9. évfolyamon, ha szabadon dönthetne arról, hogy hová jelentkezik. Szakmacsoportonként eltérő válaszok születtek. Legnagyobb arányban az építőipari szakmákat tanulók döntenének ismét a szakiskolák mellett (59%), és a villanyszerelők voltak legkevésbé elkötelezettek (44%). Akik szívesebben választanának másik képzési formát, azon válaszadók kb. ugyanolyan arányban mennének szakközépiskolába, mint gimnáziumba, tehát a szakképzésben tanulók közül 19 éves fejjel minden ötödik gimnáziumba menne, és csak később választana szakmát.

Szakmacsoportonként eltérő, hogy mennyien vannak olyanok, akik túlkorosként, 16. életévük betöltése miatt kezdték meg a szakmatanulást, a 10. évfolyam elvégzése nélkül. Ebből a szempontból messze az építőipari szakmában tanulók voltak a „lista élén”, hiszen ebben a csoportban a megkérdezettek 33%-a túlkorosként kezdte meg a szakmát. A villanyszerelők (4%) és az asztalosok (14%) esetében volt ez legkevésbé gyakori. Ellentétes

előjellel ugyan, de a szakmáról árulkodó másik hasonló mutató az érettségizettek aránya, ami ugyanezt a sorrendet mutatja, vagyis a villanyszerelők (13%) és az asztalosok (6%) rendelkeznek legnagyobb arányban érettségivel. A fémipari szakmákban voltak legtöbben, akik már rendelkeznek valamilyen OKJ-s végzettséggel (4,6%), közülük is a hegesztők között azok, akiknek most tanult szakmája nem az első, 14%-uknak van már másik – többnyire egy lakatos szakma –, amiből végzettséggel is rendelkeznek.

TÚLKOROSSÁG MIATT KEZDTE EL A SZAKMÁT

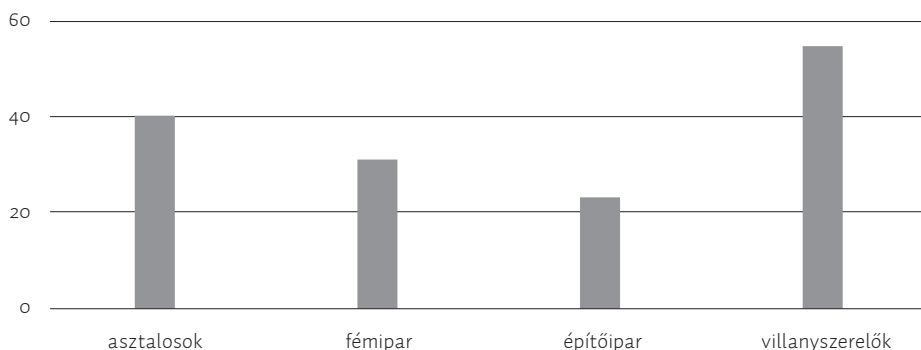
Iskolai eredményesség

A vizsgált szakmákban az asztalosok és a villanyszerelők valamivel jobb átlagról számoltak be, mint a másik két szakmacsoport, a legkevésbé sikereseknek pedig az építőipari szakmában lévők tűntek. A tanulók több mint 70%-a minden szakmában úgy gondolta, hogy valószínűleg sikerrel leteszi majd a szakmunkásvizsgát, ebben a kérdésben nem mutatkozott szignifikáns különbség a szakmák között. Az év végi bukások tekintetében ugyanez a tendencia, vagyis a legkevésbé kudarcra az asztalosok és a villanyszerelők számoltak be, bár ez utóbbi szakma évközi bukásainak aránya megegyezik a másik két szakmacsoport eredményeivel. Az iskolakerülés tekintetében viszont nem volt szignifikáns, és a fegyelmi büntetések kérdésében nem voltak jelentős eltérések a szakmák között, a tanulók 80–90%-ának nem volt fegyelmi büntetése a szakiskolában.

Annál nagyobbak voltak a különbségek abban a kérdésben, hogy mennyien szeretnének a későbbiekben érettségit szerezni. Míg a villanyszerelők 81%-a mondta azt, hogy a későbbiekben szeretne érettségizni, addig ez az aránya az építőipari szakmákban „csupán” 52% volt. Egy másik hasonló kérdésben, ahol arra voltunk kíváncsiak, hogy a diákok szerint hogyan alakul az életük közvetlenül az iskola elvégzését követően, a villanyszerelők 39%-a mondta azt, hogy továbbtanul az érettségi megszerzéséért, s ez az arány viszonylag magas

volt még asztalosok esetében, akik közül 33% nyilatkozott így. Az építőipari és fémipari szakmák e mögött kb. 10%-kal maradtak le, viszont az építőipari szakmák tanulói között voltak legtöbben, akik másik szakmát szeretnének tanulni az iskola elvégzése után, itt tehát a legmagasabb a pályaelhagyási szándék.⁸

KÉPESÍTÉS MEGSZERZÉSE UTÁN RÖGTÖN ÉRETTSÉGIZNI SZERETNE

A szakiskolás tanulókról általánosan az a kép uralkodik, hogy a tanulásban kevésbé motiváltak. Ehhez képest a fiatalok több mint 80%-a szakmától függetlenül azt mondta, hogy fontos számára a tanulás.

Elhelyezkedési esélyek és aspirációk

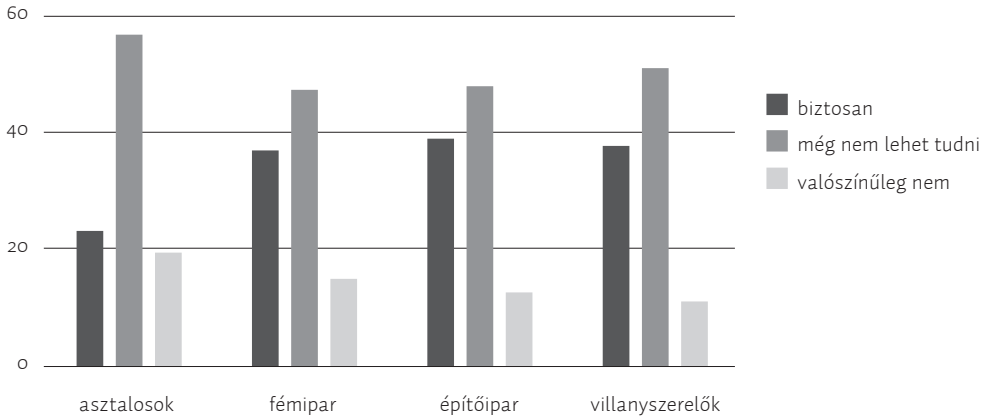
Az építőipari szakmacsoportban mondták legtöbben (64%), hogy a végzést követően dolgozni fognak. A villanyszerelők tartottak legnagyobb arányban attól, hogy munka nélkül maradnak a végzés után, őket a fémipari szakmákat tanulók követték, ami azért meglepő, mert ez a két csoport tartotta leginkább valószínűnek – 25–30%-uk nyilatkozott így –, hogy akár a gyakorlati helyén is munkát kaphat később. Az iskola képzés nélküli elhagyása esetén a villanyszerelők tartották legkevésbé valószínűnek, hogy munkát kapnának. Az építőiparban voltak legnagyobb arányban olyanok, akik úgy vélték: kapnának ugyan munkát a képzéssel vagy akár a nélkül is, de csak feketén.

A saját szakmájukhoz kapcsolódó munkalehetőségekkel kapcsolatban az asztalosok tűntek leginkább bizonytalanak, 20%-uk ugyanis azt mondta, hogy első munkahelyének biztosan nem lesz köze most tanult szakmájához, és további 57% véleménye szerint ez még teljesen bizonytalan. A középtávú tervekben ugyanez a határozatlanság mutatkozott meg. Ez feltehetően nem csupán saját preferenciáikat tükrözi, hanem a munkaerő-piaci helyzetértékelésüket is, hiszen közülük gondolták legtöbben, hogy a végzést követően még

⁸ A minta nem tartalmazta az érettségivel rendelkező válaszadókat.

ha akarnának, akkor sem tudnának munkához jutni szakmájukba (40%). Ugyanakkor a többi szakmacsoportban is csupán a válaszadók kb. 35-40%-a mondta, hogy biztosan saját szakmájában marad közvetlenül a végzés után.

ELSŐ MUNKAHELYÉNEK LESZ-E KÖZE MOST TANULT SZAKMÁJÁHOZ

Nem csak azt kérdeztük, hogy a válaszadó szerint lesz-e munkája, hanem amennyiben igenel válaszolt, azt is meg kellett saccolnia, hogy véleménye szerint mekkora nettó bérre számíthat. Ennek alapján az asztalosokat (94 ezer Ft) leszámítva minden szakmában 100 ezer körüli vagy a fölötti volt a becslések átlaga. Az építőipari szakmákban tanulóknak voltak a legmagasabb elvárásaik, esetükben az átlag 115 ezer forint volt, ugyanakkor itt a legmagasabb a bejelentés nélküli munka esélye.

A másik szakmában való elhelyezkedést leginkább a magasabb jövedelem motiválná, minden szakmacsoportban a fiatalok kb. 35%-a váltana több pénzért. Ezt követi a külföldi munkalehetőség, a jobb jövőbeli kilátások és a bejelentett munkahely. A szakmacsoportok tekintetében nem mutatkozott szignifikáns különbség ebben a kérdésben. A jobb jövőbeli kilátások valamivel nagyobb arányban sarkallnák váltásra a villanyszerelőket és az asztalosokat.

Az országon belüli mobilitás tekintetében nem voltak különbségek a szakmacsoportok között. Szakmánként eltérő mértékben, de a legnépszerűbb válasz a fiatalok körében a külföldi munkahely volt. Az építőiparban voltak legtöbben, akiknek ilyenek az aspirációik, 50%-uk az országhatárokon kívül szeretne dolgozni. Az asztalosok ennek ellenpontjaként legnagyobb mértékben ragaszkodtak lakóhelyükhöz, és közülük szerettek volna legkevesebben külföldre menni, bár meg kell jegyezni, hogy az arány még esetükben is 39%.